

YENİ ÇAĞ BİLGİ FELSEFESİNDE DOĞAL DİLLERİN ELEŞTİRİSİ VE EVRENSEL DİL TASARIMI

Başak ARAY*

ÖZ

Yeni Çağ Avrupa'sında Kraliyet Derneği'nin kuruluşuyla birlikte modern bilimin oluşumunu takiben pek çok yapma dil boy göstermiştir. Bu diller, konuşulmakta olan dillerin bilişsel sınırlarını aşmak amacıyla modern bilimin verileri doğrultusunda dünyayı doğru bir biçimde yansıtacak bir araç olarak tasarlanmıştır. Kavramlarımızın yapısıyla uyumluluk ilkesi üzerine kurulu bu diller, böylelikle bilginin ilerlemesine hizmet etme iddiasındaydı. Felsefi dillerin tasarımı modern epistemolojide hem akılcı hem deneyci geleneğin benimsediği temelci bilgi anlayışına uygun olarak sınırlı sayıda bir ilksel kavramlar temelinde tutarlı ve sistematik bir mantıksal çıkarım zinciri aracılığıyla kavramlarımızın tamamını şeffaf bir bütün içinde düzenleyecek biçimde yapılmıştır. Yeni Çağ'da dil inşası çalışmalarını dönemin Aristoteles metafiziğinin izlerini taşıyan taksonomik düşüncesinden etkilenmiştir. Rönesans ve modern bilimin ortaya çıkışının etkisiyle bu diller geleneksel dillerin yanıtıcı etkisine panzehir ve doğanın bilimsel kavrayışını ifade etmek üzere güncel bir araç olarak düşünülmüştür. Ampiristler dile, soyutlayıcı etkisi zihni deneyimin temel gerçekliğinden uzaklaştırarak yanılığara sürüklediği gerekçesiyle kuşkuyla yaklaşırken rasyonalistler de matematiksel yöntemin mantıksal bütünlüğünü örnek alacak bir rasyonel dil üzerine düşünmüşlerdir. Yeni Çağ bilgi felsefesinde doğal dillere yönelik bu ortak kuşkuculuk gerçekliği olduğu şekliyle anlamaya yönelik yapma dil projelerine zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil felsefesi, dil tasarımı, evrensel dil, felsefi diller, ideal dil, Yeni Çağ felsefesi.

CRITICISM OF NATURAL LANGUAGES AND UNIVERSAL LANGUAGE CREATION IN MODERN EPISTEMOLOGY

ABSTRACT

Several constructed languages appeared in modern Europe following the emergence of modern science with the establishment of Royal Society. These languages were conceived as expressive tools to reflect the world correctly in the light of new scientific findings and aimed at overcoming the cognitive limits of spoken languages. They were based on the principle of adequacy with the structure of our concepts and claimed to serve the advancement of knowledge. Following the foundationalist conception of knowledge adopted by both rationalists and empiricists in modern epistemology, they were constructed on the basis of a limited number of so-called primitive concepts in a way that systematizes the totality of our concepts into a consistent whole through a transparent chain of logical inferences. Language construction works of the modern era are influenced by the taxonomic thinking of the day inherited by the metaphysics of Aristotle. In the aftermath of Renaissance and the scientific revolution, these languages were thought as an antidote to the misleading effect of natural languages and an up-to-date tool to express the scientific understanding of nature. While empiricists were sceptical about language because of its abstracting power that takes the mind away from the experienced reality, rationalists speculated on a rational language modeled on the logical consistency of the mathematical method. This common scepticism about natural languages in modern epistemology motivated projects of language construction that aimed at understanding the reality as it is.

Keywords: Philosophy of language, language construction, universal language, philosophical languages, ideal language, modern philosophy.

* Doktor Öğretim Üyesi. Boğaziçi Üniversitesi Felsefe Bölümü.

E-posta: basak.aray@bogazici.edu.tr. ORCID: 0000-0002-6609-7170

Makalenin geliş tarihi: 01.12.2023

Makalenin kabul tarihi: 18.03.2024

Submission Date: 01 December 2023

Approval Date: 18 March 2024

Giriş

Yirminci yüzyılın başında herkes için öğrenimi kolay, eşitlikçi ve adil bir dilin tasarlanmasına yönelik uluslararası yardımcı dil hareketi, dönemin teknolojik yeniliklerine bağlı küreselleşme eğilimini hızlandırarak ortak bir dünya kültürünün oluşmasına katkıda bulunacak bir kültürel araç arayışındaydı. Bunun öncesinde on yedinci yüzyılda pek çok filozof dil üzerine düşünmüş ve sadece uluslararası iletişimi sağlamayı değil, doğru düşünebilmeyi ve dünyayı gerçekte olduğu haliyle kavrayabilmeyi vaat eden dil projeleri oluşturmuştur. On yedinci yüzyıldaki yapma dil girişimlerinin kimisi taslak aşamasında kalmaktan öteye gidememişken kimisi kullanım alanına kavuşmasa da yazarının girişiminde gelişip vücut bulmayı başarmıştır. Bu dönemde dil inşacılarının kimisi dil engellerini ortadan kaldırma gibi daha pratik bir sonuca hizmet ederken, önemli bir kesimi de geliştirdikleri dilin açtığı felsefi ve bilimsel ufukları ön plana çıkarmıştır. Tüm bu yapma diller inşa yöntemi bakımından farklılık gösterirler: kimisi sözlükteki sözcüklerin numaralandırılması gibi basit bir sisteme dayanırken kimisi söz dağarcığını oldukça karmaşık fonetik yasalarına başvurarak oluşturur.

2

Yirminci yüzyılın en önemli uluslararası yardımcı dili Esperanto'ya birtakım düzenlemeler getirerek İdo dilini oluşturan Leibniz tarihçisi Louis Couturat, on yedinci yüzyılda evrensel dil yapımının üzerinde bu denli yoğunlaşılmasını Rönesans hareketinin etkisiyle insan zihninin evrensel birliği fikrine olan inancın artmasıyla açıklar. Bir yeniden doğuş hareketi olan Rönesans'ın etkisiyle felsefe ve bilimler köklü dönüşümler geçirdi. Bu dönüşümler, zamana uygun yeni bir dünya görüşünü uygun bir şekilde ifade edebilecek yeni kavramlar ve bunları karşılayacak sözcüklere yönelik bir arayışı başlattı. Bu anlamda Rönesans döneminde dil inşası geçmişten köklü bir kopuş girişimi olarak düşünülebilir. Couturat, bu dönemin yapma dillerinin doğal dillere olan uzaklığından ve temel ilke olarak mantıksallık ve düzen üzerine kurulu oluşundan bahseder. Kendi evrensel mantık anlayışına uygun olarak bu yönelimi, doğal dillerin keyfi değişkenliğine karşı mantığın evrenselliği ve değişmezliğine olan inancın bir ürünü olarak yorumlar. On yedinci yüzyılda yapma dillerin mantık disiplini ile ilişkisi tartışmaya açık olsa da (Rönesans düşüncesi önemli ölçüde klasiklere bağlılığı içerir ve gene bu dönemde doğa bilimlerindeki gelişmeler mantık alanını gölgede bırakır) yeni bilimin ortaya çıkması ile bu dilsel girişimler arasındaki bağ konusunda uzmanlar hemfikirdir. Yeni Çağ'ın aynı zamanda modern bilimin doğuşuna tanıklık ettiğini göz önünde bulundurursak, yapma dillere yönelik bu ilginin bilimsel motivasyonunu

öncelikle doğa bilimlerindeki devrimsel nitelikteki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan terminoloji ihtiyacında arayabiliriz.

Dönemin bilgi felsefesinde deneyicileri doğal dil hususunda birleştiren nokta, dilin deneyimlenen dünyadan kopukluk içinde müstakil bir güç haline gelmesinin kişiyi gerçeklikten koparan ve sözde sorunlarla baş etmek zorunda bırakan etkisine yönelik endişeleridir. Bu perspektiften bakıldığında dili yeniden kurmak veya daha mütevazi bir girişimle bazı soyut kavramları yeniden tanımlamak, gerçeklikle olan ilişkimizi tazelemek, gerçeklikle aramızdaki dilsel engelleri temizlemek için önemlidir. On yedinci yüzyılın felsefi dillerinde bu iddialı hedef açık bir şekilde ortaya konur. Esas olan, dili mümkün olduğunca gerçeklik düzlemine yakınlştırarak bilgimizin önündeki bilişsel engelleri kaldırmaktır. Bu, dilden önce ve ondan bağımsız olan bir gerçekliğin keşfi ve şeffaf bir araçla aktarılması şeklinde anlaşılabilir. Bu, sosyal inşacı bir perspektiften dünya görüşümüzü güncelleyerek yeniden oluşturma olarak da yorumlanabilir. Yeni Çağ bilgi felsefesinde hem deneyci hem akılcı gelenek, geleneksel dillerin yanıltıcı etkisi üzerinde durur ve gerçekliğin bilimsel bilgisine erişmek için bu dilsel engeli aşmanın önemine değinir.

Bu dönemin dil inşası çalışmalarının temel itici ilkesinin, yeni bilim adına eskiye ait dilsel kalınlara bir alternatif sunma arayışı olduğu söylenebilir. Sözcükler ile şeyler arasındaki temel uyumsuzluk düşüncesi on yedinci yüzyılda dil inşası projelerinin yaygınlaşmasında önemli bir etken olmuştur. Dil ile dünya uyumsuzluğu üzerinden modern filozoflar, dile gereğinden fazla önem veren ve onu bilgiye ulaşmak ve onu aktarmak için bir araç olmaktan çıkarıp başlı başına bir amaç kabul eden bir geleneğe karşı çıkmışlardır. Bu uyumsuzluğun kökleri Antik felsefedeki diyalektik ve retorik ayırımına dayandırılabilir. Hitabetin gerçek iletişimin önüne geçerek bilgiye ulaşımı engellediğine dair endişe, yirminci yüzyılda da pek çok düşünürü propaganda dilinin teşhisi ve eleştirel düşünme becerileri üzerine düşünmeye itecektir. Analitik felsefe geleneği içerisinde özellikle ideal dil felsefesi gerçeklik ve dil arasındaki sorunlu ilişkiye dikkat çekerek mantıksal analizi ve sembolik dili çözüm olarak önerecektir. On yedinci yüzyılda sözünü ettiğimiz bu dil - dünya uyumsuzluğu düşüncesini pekiştiren önemli bir tarihsel etken de Avrupalı filozofların coğrafi ufkunu geliştiren sömürgecilik ve misyonerlik etkinlikleridir. Özellikle sestem bağımsız ideogramlarla yazılan Çin dili Leibniz gibi Avrupalı filozofları büyülemiş, dünya dillerindeki çeşitliliği açıkça gözler önüne sermiştir.

Bu yazımızda on yedinci yüzyıl Avrupa felsefesinde doğal dile yönelik eleştirilerin ve dil yapımı çalışmalarının tarihsel arka planını iki bağlamda ele alıyoruz. Öncelikle Rönesans'la birlikte aşılma istenmekle birlikte belli yönleriyle dönemin düşüncesini önemli ölçüde etkilemeye devam ettiğini söyleyebileceğimiz Aristoteles felsefesi ve Aristoteles metafiziğinin özcülüğünün bir yansıması olan taksonomik dünya görüşünü ele alacağız. Sonra dönemin düşünce dünyasındaki başlıca devrimci dönüşüme – modern bilimsel yöntemin ortaya çıkışı – ışık tutacağız ve bilimsel devrimin öncülüğünü üstlenmiş olan Kraliyet Derneği'nin görüşlerinin bu dönemde dile yönelik tutumu nasıl şekillendirdiğine odaklanacağız. Bu bağlamın ışığında Yeni Çağ bilgi felsefesinde doğal dillerin eleştirisi ve dil yapımı tartışmalarını dönemin hem deneyci hem akılcı gelenekleri açısından inceleyeceğiz. Bu iki epistemolojik yönelimi zıtlıklarına karşın bilim devrimi kapsamında dile yönelik tutumlarında buluşturan ortak düşünsel zemini bu iki geleneğin başlıca temsilcilerinin söylemleri (Bacon, Locke, Descartes, Leibniz) ile örneklendireceğiz. Dönemin ampiristleri ve rasyonalistleri bilginin kaynağını farklı yerlerde aramakla birlikte her biri temelci bir epistemolojiyi benimsemiş ve modern bilimsel girişimin ışığında geleneksel kavramların doğru yöntemle kökten bir sorgulamasına davet etmiştir. Kökleri Aristoteles'in felsefesine uzanan dil ve dünya uyumsuzluğu düşüncesi dönemin felsefi dil arayışlarına yön vermiş, bu diller farklı kaynaklardan beslenseler de hem ampirist hem rasyonalist filozofların ortak olarak benimsediği bilgi şeması çerçevesinde birtakım ilksel temellerden yola çıkarak kavramlarımızın tamamını mantıksal bir bütünlük içerisinde yeniden düzenlemeyi amaçlamıştır.

1. Tarihsel Bağlam

1.1. Aristotelesçi Gelenek ve Taksonomi

Felsefi dillerin temel ön kabulü olan, dillerin çeşitliliğinin ardında yatan ortak kavramların varlığı düşüncesi Aristoteles'e dayanır. Bu anlayışa göre doğal diller, evrensel dillerin içeriğini oluşturan bir zihinsel repertuarın derin yapısının yüzeysel yansımalarından ibarettir. Aristoteles, dilde dört farklı unsurun ayrımını yapar: gerçek dünyadaki şeyler, bunların zihindeki temsilleri, konuşulan sözler ve yazılı sözler.¹ On yedinci yüzyılda dil inşacılarının bu analizi

¹ "Seste olanlar ruhtaki duygulanımların, yazılanlar da seste olanların simgeleri. Yazı herkes için aynı olmadığı gibi, sesler de aynı değil. Bununla birlikte aynı imler için ruhtaki duygulanımlar herkesçe aynı, tasarımları aynı olanların nesnelere de aynı olacaktır."

Aristoteles'ten devraldığını görüyoruz.² Konuşulan söz birincil işaretlerken, yazılı söz ikincil işaretler olarak dil ile düşünce arasındaki doğal bağın çok daha uzağında kalırlar. Avrupa'da Yeni Çağ'la birlikte keşfedilen Çin yazı sisteminde, yazılı sembol ile kavram arasında konuşulan sözün aracılığına başvurmayan bir bağ bulunur. Nitekim günümüzde de Hanzi yani Çin dillerinin yazımında kullanılan resimsel karakterler Çin içinde ve dışında birçok farklı dili konuşanlar tarafından farklı okunmalarına rağmen aynı anlamı ifade ederek bu çokdilli coğrafyada kısmen birleştirici bir işlev görmektedir. Maat, erken yeni çağın yapma dil girişimlerinin önemli bir bölümünün her milletin kendi dilinde okuyabileceği bir yazı sistemi oluşturmaya odaklanmasını sözlü dil ile yazılı dil arasında sözlü dile öncelik tanıyan bu Aristotelesçi ilişkinin ideogramların keşfiyle birlikte tersine çevrilmesiyle açıklar.³ İdeogramlar sözün çeşitliliğinin ve rastlantısallığının aracılığına başvurmadan evrensel kavramlarımızı ifade edecektir. Söz konusu yazı sistemlerini geliştiren başlıca isimler arasında Francis Lodwick (1647)⁴, Athanasius Kircher (1663)⁵ ve Cave Beck (1657)⁶ sayılabilir.

Aristoteles düşüncesinin yeni çağda evrensel dil oluşturma girişimleri üzerindeki etkisinin diğer bir boyutu da doğanın taksonomik yorumuna dayanır. Slaughter, on yedinci yüzyılda bilimsel taksonominin Aristoteles geleneğinden miras kaldığını belirtir.⁷ Dönemin bilimcileri bu mirasın bilincinde olmasalar da taksonomi etkinliği kaynağını Aristoteles'ten alan şu önkabuller üzerine kuruludur: 1) doğa düzenli bir dizgedir; 2) bu dizge bilinebilir ve tasvir edilebilir; 3) doğal fenomenler, cinsler ve türler aracılığıyla kendini gösteren birtakım özlerden oluşur; 4) şeyleri, türlerini ve ilişkilerini temsil etmenin en uygun yolu taksonomidir; 5) taksonomiye temel alan tanım, özün bir ifadesidir ve bilgi yapısı tanımlar üzerinde inşa edilir; 6) şeylerin adları olarak sözcükler, şeylerle izomorfik (denkbiçimli) olmalıdır. Slaughter, yeni bilimin Aristotelesçi geleneğe

---

(Aristoteles, *Yorum Üzerine*, çeviren Saffet Babür, 2. basım, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2002, 16a)

² Jaap Maat, *Philosophical Languages in the Seventeenth Century: Dalgarno, Wilkins, Leibniz*, Springer, 2004, 16-18.

³ Maat, *Philosophical Languages*, 21.

⁴ Francis Lodwick, *A Common Writing* in Salmon, Vivian, *The Works of Francis Lodwick: A Study of his Writings in the Intellectual Context of the Seventeenth Century*, London: Longman, 1972.

⁵ Athanasius Kircher, *Polygraphia Nova et Universalis*, Roma, 1663.

⁶ Cave Beck. *The Universal Character*, Londra, 1657. Çevrimiçi kaynak: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo2/A76308.0001.001?view=toc> (Erişim tarihi: 30/11/2023).

⁷ Mary Slaughter, *Universal Languages and Scientific Taxonomy in the 17th Century*, Cambridge University Press, 1982, 3-4.

zıtlığı üzerinden tanımlanmasına rağmen Aristotelesçi fikirlerin dönemin bilimcileri üzerindeki azımsanamayacak etkisine dikkat çeker ve felsefi dilleri bu düşünsel bağlam içerisinde konumlandırır. Mekanistik filozofları bir kenara bırakırsak, on yedinci yüzyılda Aristotelesçi özcülük hala baskındı. Slaughter bu noktada kimyager ve fizikçilerle doğabilimci (natüralist) ve doğa tarihçilerini ayırır ve dil inşacılarını bu ayırım içerisinde doğabilimcilerle birlikte konumlandırır.⁸ Sınıflandırma, Aristoteles'ten devralınan özcülüğün bir sonucu ve bu dönemin hem doğabilimcilerinin hem dil inşacılarının temel etkinliğini oluşturuyordu. Aristoteles'e göre doğanın temel bileşenleri özlerdir. Bu özler cinslere ayrılır ve doğayı anlamak bu cinslerin doğru bir sınıflandırmasını yaparak mümkündür.⁹ Yeni Çağ'da bilimsel taksonomi, yöntem olarak farklı birimleri teşhis etmesi ve onları bütüncül bir hiyerarşik ilişkiler sistemi içerisinde konumlandırmasıyla Aristoteles'in Büyük Varlık Zinciri'ni benimsemiş gibidir.¹⁰

Şeylerle sözcükler arasındaki uyumsuzluk fikrinin on yedinci yüzyıl düşüncesi üzerindeki egemenliğini açıklayan bir diğer tarihsel gelişme, Rönesans'ta matbaanın etkisiyle yaşanan bilgi patlamasıdır. Özellikle yeni bilimin verimliliği ve bağımsız derneklerden bulduğu büyük destek, söz konusu bilgi patlamasının yaşanmasında etkili olmuştur. Doğal dillerin gerçeklikle uyumsuzluğu görüşünü güçlendiren bir başka gelişme, gene bu çağda okuryazarlığın artışına bağlı olarak yazılı kültürün sözlü kültürün önüne geçmesidir. Matbaanın icadıyla birlikte yazılı eserler ve okuryazarlık oranlarında yaşanan artış o zamana kadar görülmemiş ölçekte bilginin toplanmasını ve yayılmasını beraberinde getirdi (içinde yaşadığımız yüzyılda internet sayesinde benzer bir dönüşümün gerçekleşmekte olduğunu söyleyebiliriz). Geleneksel dillerin bu yeni bilgi akınına ayak uyduramadığına dair inanç, gerçekliğin yeni bilgisini ifade etme ve aktarma işlevi düşünülerek oluşturulacak yapma dillere zemin hazırlamıştır. Yazılı kültürün gelişmesi özellikle ilk evrensel dil projelerinin birer yazı sistemi olarak tasarlanmasında etkili olmuştur.

1.2. Kraliyet Derneği ve Bilim Devrimi

John Wilkins'in, on yedinci yüzyılda planlı dillerin en önemli örneklerinden birini teşkil eden çalışması *Essay towards a Real Character and a Philosophical*

⁸ Slaughter, *Universal Languages*, 6.

⁹ Slaughter, *Universal Languages*, 10.

¹⁰ Slaughter, *Universal Languages*, 8.

Language 1668 yılında Kraliyet Akademisi tarafından yayınlanmıştır. Wilkins bu dili inşa ederken, dönemi için oldukça karakteristik bir arayışın izinden giderek insan bilgisinin tamamını kapsayacak ve doğru bir şekilde sınıflandıracak bir kavramlar sistemi oluşturur. Böylelikle evrensel dil, gerçek dünyanın yapısını doğru biçimde yansıtan, kapsayıcı bir mantıksal bütün olma iddiasını taşır. Bu dilde bir sözcüğü gören kişi sözcüğün ifade ettiği kavramın içeriğine hakim olur ve sınıflandırmayı yansıtan bir sözcük yapımı sayesinde söz konusu kavramın bilgi bütünü içerisindeki yerini bilir. On yedinci yüzyılın bu “felsefi dilleri” böylesi bir ansiklopedik girişimin bir ürünüdür. Nitekim Salmon, on yedinci yüzyıl söyleminde bilginin ilerlemesinin tuttuğu büyük yere dikkat çeker ve bu evrensel dil çalışmalarının yaygınlaşmasını bununla açıklar.¹¹

Dil inşacıları ilk zamanlarda daha ziyade evrensel bir yazı sistemi oluşturmaya odaklandılar. Yukarıda sözünü ettiğimiz, bir “gerçek karakteristik” olma iddiasını taşıyan bu yazı sistemleri, seslerin aracılığına gereksinim duymadan doğrudan kavramlara gönderme yapacak şekilde düşünülmüştü. Bu anlamda bu yazı sistemleri fonetik değil ideografikti. Nasıl ki Arap rakamlarıyla 2 diye yazdığımız sayı, çeşitli dillerdeki okunuşlarından bağımsız olarak hepsinde aynı kavramı ifade ediyorsa, bu evrensel karakteristikleri oluşturan tüm göstergeler de tıpkı Çin ve Japon dillerindeki ideogramlar gibi, özel dillerdeki olası telaffuzlarından bağımsız olarak aynı kavramı ifade etmek için kullanılacaktı. Böylesi bir girişim, dünyadaki dilsel çeşitliliğin ötesinde tüm insanların ve kültürlerin paylaştığı bir evrensel kavramlar kümesini varsayıyordu. Felsefi dillerin amaçlanan bilimsel değeri tam olarak da doğal dillerin rastlantısal ve değişken kavramlarının aksine “uygun” kavramları içermesinde yatıyordu. Geleneksel diller dış dünya ile aramıza bilişsel bir set çekip bizleri sık sık yanıltırken, dünyanın gerçekliğine uygun kavramları doğru bir mantıksal yapı çerçevesinde kullanan bir felsefi dil, bizi bu bilişsel engelin etkisinden kurtararak bilgiye ulaşmamızı mümkün kılacaktı. Nitekim geleneğin ve bilimsellikten uzak günlük pratiklerin bir ürünü olarak doğal diller, bu dönemin filozofları tarafından açıkça bilişsel bir engel olarak hedef alınmıştır.

---

¹¹ “On yedinci yüzyılın düşünsel arka planının en ilginç özelliklerinden birisi, insan bilgisini kapsayıcı, çokanlamlılıktan uzak ve tekrarlamadan tamamen arınmış bir evrensel semboller sistemi inşa ederek ilerletmeye yönelik neredeyse takıntılı bir arzuydu.” (“One of the most interesting features of the intellectual background of the seventeenth century was an almost obsessive desire for the advancement of human knowledge by the construction of a system of universal symbols which would be comprehensive, unambiguous and entirely free from redundancy.” Vivian Salmon, *The Study of Language in 17-th Century England*, 2. Basım, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1988, 129)

Bilgi felsefesinde gerek deneyci gerek akılcıların doğal dilin yanıltıcı gücü üzerinde hemfikir olması, on yedinci yüzyılda dünya – düşünce – dil bağlantısı konusunda üzerinde uzlaşmış birtakım felsefi ön kabullere işaret eder.

Erken Yeni Çağ filozoflarının doğal dillere yönelttiği eleştirinin temelinde, bu dillerin doğanın gerçek fenomenlerini temsil etmediği, onun sadık bir aynası olmadığı görüşü yatar. Ayrıca doğal dillerde pek çok sözcük anlam belirsizliği içerir. Kimi sözcükler gerçekte var olmayan olgulara işaret eder. Kimisi birbirleriyle çelişen çok farklı anlamlarda kullanılabilir. Bu dönemin yapma dilleri, dil ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi düzeltmek üzere, yeni bilimin güvenilir yöntemlerle ortaya çıkardığı gerçekliğin yapısına uygun yeni bir iletişim sistemi olmak üzere tasarlanmıştır. Böylesi bir dil toplumlar, kültürler ve bireylerden bağımsız olarak oluşturulduğu için de evrensel olmaları bekleniyordu. Kolay uluslararası iletişim, felsefi dillerin esas amacı değil, arzu edilir bir sonucuydu.¹² Ancak dil ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi gerçekliğin lehine yeniden düzenlemek elbette öncelikle doğanın doğru bir bilgisine sahip olmayı gerektiriyordu. Descartes, Mersenne'e yazdığı ünlü mektubunda bu gereksinimi, evrensel bir felsefi dilin inşasının önündeki en büyük zorluk olarak tanımlar.¹³ Felsefi dil inşacıları ve destekçilerine göre, sözcükler ve temsil ettikleri şeyler ya da kavramlar arasında mükemmel bir paralellik bulunmalıydı. Bu evrensel dillerin "felsefi dil" olarak sunulmasının nedeni, böylesi bir bilimsel amaca hizmet etmeleriydi. Descartes'ın belirttiği üzere, felsefi bir dil meydana getirebilmek için öncelikle doğayı doğru bir şekilde çözümleyerek onun temel bileşenlerini teşhis etmek gerekiyordu. Bu da başta Kraliyet Derneği gibi kurumların bünyesinde doğanın sistemli ve yeni epistemik standartlara uygun bir incelemesi ile gerçekleştirilebilirdi. Bu yönüyle dil inşası, bilimsel bir etkinlik olma iddiasını taşıyordu. Dil ve gerçeklik arasındaki bağlantının güncellenmesi

¹² Yirminci yüzyılın uluslararası yardımcı dil hareketi, on yedinci yüzyıldaki atalarından öncelikle uluslararası adil iletişimi hedefleyen pratik yönelimiyle ayrılır. Üç yüzyılın birbirinden ayırdığı bu iki dil hareketi, beklenebileceği üzere farklı hedeflere yönelmelerine bağlı olarak farklı yöntemleri tercih etti. On yedinci yüzyılda revaçta olan yöntem, gerçekliği en uygun şekilde ifade edecek kavramları gene rastlantısallıktan olabildiğince uzak simgelerle ifade etmeye yöneldiği için, yirminci yüzyıldaki yapma diller gibi doğal dillerden yola çıkmıyordu. Doğal dillerin etkisi felsefi dil inşacıları için bilakis kaçınılması gereken bir tehlikeydi. Bu yüzden, yakın çağdaki takipçilerinin aksine, felsefi dillerin yapıcılarını çalışmalarını bir veya birden fazla doğal dil üzerinde temellendirmediler. Halihazırda gözlemlenen dilsel yararlanmamaları nedeniyle Couturat ve Léau bu dilleri önsel (*a priori*) olarak nitelendirir (Louis Couturat ve Léopold Léau, *Histoire de la Langue Universelle*, Paris: Hachette, 1903, xxvii).

¹³ René Descartes, *Oeuvres de Descartes. Correspondance. 1*, ed. Charles Adam & Paul Tannery, Paris: Léopold Cerf, 1897, 76-82.

görevini modern bilim üstlenecek ve felsefi bir dilin meydana getirilmesini mümkün kılacaktı. Bu diller detaylı ve kapsayıcı bir kozmik sınıflandırma üzerinde kuruludur, söz dağarcıkları da girişimin özünde taksonomik doğasına uygun olarak sıklıkla tablo biçiminde verilir.¹⁴ On yedinci yüzyılda modern anlamda bilimin doğuşu ve kurumsallaşmasıyla gerçekleşen bilim devrimi sürecinin bir ürünü olan bu diller, bilim devriminin ana kurumu Kraliyet Derneği mensuplarının ansiklopedik ve taksonomik arayışlarıyla birlikte ortaya çıkar. Dil sorunları bir anlamda bilginin artışı sonucu ortaya çıkan taksonomi sorunlarıdır.

2. Deneysel Gelenek: Bacon ve Locke

2.1. Tümevarımsal Yöntem ve Çarşı-Pazar İdolları

Deneyimlenebilen somut gerçekliğe atfedilen epistemik öncelik gerek Yeni Çağ'da gerek Yakın Çağ'da deneysel filozofların açıkça benimsediği bir tavır olmuştur. Bu anlayışa bağlı olarak deneysel metafiziğe kuşkuyla yaklaşmış, soyut kavramların açıklık ve meşruluk ölçütü olarak somut kavramlara dayandırılabilmesi şart koşmuştur. Yeni Çağ'da bilim devriminin sözcüsü olmuş ve İlk Çağ geleneğinden koparak modern bilimsel yöntemin işleyişini hem dile getirmiş hem doğa ve deneyler tarihine katkılarıyla hayata geçirmiş olan Francis Bacon'ın doğal dilin sınırlamalarıyla ilgili görüşleri *Novum Organum* başlıklı eseri içerisinde yer alır.¹⁵ *Novum Organum*, Aristoteles'in *Organon*'unu alışıya getirmeyi hedefleyen bir eserdir. Geniş ve karşılaştırmalı bir gözlemsel zeminden yola çıkarak tümevarım yoluyla gitgide daha genel yasaların bilgisine varmaya dayanan yeni bilimsel yöntem, Aristoteles'in tümdengelsel yöntemiyle zıtlık içindedir. Bununla birlikte Bacon'ın tümdengelim yöntemini reddettiği düşünülmemelidir. Tümdengelim, tümele dair soyut ilk ilkelere yola çıkarak daha az soyut veya tikel olgulara dair sonuçlara ulaştırır ve bunu sadece mantıksal akıl yürütmeye, gözlem verilerine başvurmadan yapar. Ancak tümdengelsel akıl yürütmenin çıkış noktasını oluşturan genel yasaların bize dünyaya dair güvenilir bir bilgi sunabilmesi için uzun ve aşamalı bir tümevarım sürecinin sonunda elde edilmiş olmaları gerekir. İlk ilkeler veya genel yasalar mantıksal a priori önermeler veya ön kabuller değil, tümdengelim yoluyla doğa tarihinden damıtılmış genellemeler olmalıdır. Doğa tarihi pasif veya aktif

¹⁴ Umberto Eco, *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, Çeviren Kemal Atakay, 3. Basım, İstanbul: Literatür, 2017: 193-194, 200-201.

¹⁵ Bacon, Francis, *Novum Organum. Tabiatın Yorumu ve İnsan Alemi Hakkında Özlü Sözler*, Çeviren Sema Önal, İstanbul: Say, 2012.

gözlemlerden (kontrollü deney) oluşan bir nevi ampirik veri tabanıdır. Bu deneysel malzeme temelinde ayrıntılı bir genelleme yoluna giderek güvenilir soyut yasalara ulaşabiliriz. Tümevarım, bilişsel engellerimizi aşarak dünyayı gerçeğe uygun bir şekilde tasvir eden bir doğa bilgisine ulaşmak için başlıca araçtır.

Bacon, insan zihninin doğru bilgiye ulaşmasının önündeki bilişsel engelleri idoller olarak adlandırır ve dilin yanıltıcı etkisini de bu idoller öğretisi bağlamında ele alır. Doğayla kitapları büyük bir zıtlık içerisinde ele alırken dile yönelik antipatisini kitaplardan uzaklaşıp tümevarım yöntemiyle incelenecek doğanın kendisine dönüşü destekleyerek ifade etmiştir. Bacon'ın dile dair çekincesini en açık bir şekilde *Novum Organum* dahilinde çarşı-pazar idolleri tanımında buluruz. Bacon'ın dil kusurlarını sıraladığı hiyerarşisi tözleri eylemlerden, eylemleri de niteliklerden üstün tutarak materyalist bir görüşü yansıtır. Bacon, sözcüklerle doğadaki şeyler arasındaki uyumsuzluğun farklı biçimlerini sıralar. Henüz keşfedilmemiş şeyler bir ada da sahip değildir. Veya tersine, gerçekte var olmayan şeyleri ifade eden sözcükler bu şeylerin varlığına bizi inandırarak yanılgıya sürükler. Bu tür şeyleştirilmiş sözcükler arasında İlk Hareket Ettirici gibi kavramlar yer alır. Bazı sözcükler ise gerçekten var olan şeylerin adları olmalarına rağmen kötü tanımlanmışlardır. En hatalı kavramlarımız niteliklere dair olanlardır (ağır, hafif, yoğun vs.). Bunları eylemlere dair kavramlarımız izler (değiş/tirmek, bozmak vs.). Tözlere dair kavramlarımız, özellikle düşük düzeyde olanlar (çamur, tebeşir vs.) nispeten sorunsuzdur. Bu sıralamada, kavramların soyutlaştıkça deney verilerinden uzaklaştığını, dolayısıyla bizi yanılgıya düşürme riskinin arttığını görüyoruz.¹⁶

Bacon eski bilimle yeni bilimin başvuru kaynaklarını karşılaştırır: eski bilim kitapların bilgisine dayanırken (bu yüzden klasik metinlerin dili olan Latince ve Eski Yunanca'nın bilgisi gerekliydi) yeni bilim gözlem ve deney yollarından geçerek doğanın kendisine başvurur. Bu çerçevede dilin bağımsız kullanımı üzerine kurulu kitabi bilgi, gözlemlenebilir doğanın kendisi ile bilimci arasında bir duvar oluşturur. Nitekim bilim devriminin simge isimlerinden Robert Boyle da bilimcinin sözcüklere takılmak yerine şeylerin kendisine odaklanması gerektiğini söyler. Benzer bir şekilde on yedinci yüzyılda klasik dillerin okul müfredatlarında yer alması eleştirilerin hedefi olur. Tüm yanıltıcılığına ve kusurlarına rağmen dilin bilgi aktarımı için gerekli oluşu, bilim devriminin öncülerini olabildiğince sade ve basit bir anlatımı savunmaya

¹⁶ Bacon, *Novum Organum*, 1. Kitap, 60.

yöneltir.¹⁷ Şeylerle aramıza giren bir engel olan dilin bizi doğal dünyadan uzaklaştıran bu kaçınılmaz etkisini kırmak için onu yeterince hafif ve şeffaf tutmak gerekir. Bacon'ın savunucularından John Webster, *Academiarum Examen*'de (1653) retorikçi gerçek bilimin üzerini kaplayan bir süsleme olarak nitelendirir. Boyle da retorikçi ve ağıdalı dile olan küçümseyici yaklaşımını *Considerations Touching the Style of the Holy Scriptures*'ta dile getirir.¹⁸ 1667 tarihli *History of the Royal Society*'de Sprat da Kraliyet Akademisi'nde hakim olan bu genel tutumun izinde metafor ve ağıdalı dil kullanımını bilimcinin kurtulması gereken kusurlar olarak belirler.¹⁹ Akademi'deki bilimcilerin dilinin sade ve açık olmasını, bu yönüyle halkın diline yaklaşmasını takdir eder. Karmaşık cümle yapıları ve tumturaklı ifadelerin dilden uzaklaştırılması, dilin bilgi ile aramıza koyduğu engeli minimum seviyeye indirgeyecektir ve bizi doğanın bilgisine yaklaştıracaktır. Nitekim Sprat, Kraliyet Akademisi'nin tarihçesinde bilimcileri dil kullanımında matematiksel bir sadeliği tercih etmeye davet eder. Matematiksel sembollerin gelişimi gerçekten de Yeni Çağ'da matematikten esinlenen açık tanımlamaların kullanımı üzerinde etkili olmuştur. Matematiksel sembollerin şeffaf, analitik ve evrensel niteliği Yeni Çağ'daki felsefi dillerin temel ilham kaynakları arasındadır.

Bacon, "gerçek karakter" fikrini 1606 tarihli *The Advancement of Learning*'de ortaya atar.²⁰ Gerçek karakterlerle yazılacak olan bir felsefi dille karşılaştırıldığında doğal dilin sadece yetersiz değil, yanıltıcı olduğu görüşü, *Novum Organum*'da çarşı-pazar idolleri tartışmasında tekrar karşımıza çıkar. Bacon'a göre klasik metinleri yorumlama ve bunların sunduğu genel ilkelerden mantıksal sonuçlar çıkarmaya dayanan eski felsefe, dili gerçekliği aktaran bir araç olma işlevinden uzaklaştırarak onu doğanın bilgisi önünde bir engel haline getirmiştir. Aristotelesçiliğe tepki olarak Bacon'ın önerdiği (ve Yeni Çağ'da bilim devriminin düşünsel zeminini oluşturan) yeni yöntemse, doğayı doğru anlamak için gözlem ve deneye başvurarak öncelikle kapsamlı bir veri kataloğu ("doğa tarihi") oluşturmayı gerektirir. Geçmişin yazılı metinleri ve sözlü geleneğin dilsel

---

¹⁷ Paolo Rossi, *Clavis Universalis. Arti Mnemoniche e Logica Combinatoria da Lullo a Leibniz*, Milano/Napoli: Riccardo Ricciardi Editore, 1960, 207.

¹⁸ Robert Boyle, *Considerations Touching the Style of the Holy Scriptures*, in *The Works of the Honourable Robert Boyle... to which is prefixed the life of the author*, editör: Thomas Birch, London, 1772.

¹⁹ Thomas Sprat, *The History of the Royal Society of London, for the Improving of Natural Knowledge*, London, 1667.

²⁰ Francis Bacon, *The Advancement of Learning*, 1606. (2. Kitap, 16, 2).

birikiminden sıyrılarak dilin ötesinde doğanın kendisine bakmak, onu olabildiğince bilişsel engellerimizden arınmış bir şekilde incelemek esastır. Güvenilir bilginin temelini böylesi bir gözlem birikimi oluşturur. Böylelikle yeni bilim, dil ve gerçeklik arasındaki ilişkiyi tersine çevirir. Deneysel yöntemi uygulamayı alışkanlık haline getirerek geçmişin önyargıları ve genel halkın kuşkulu kavramlarının etkisinden sıyrılabilir ve doğayı bu şekilde tanıyabiliriz. Doğa tarihinden hareketle dikkatli ve aşamalı bir tümevarım yoluyla ilerleyen böylesi bir çalışmanın sonucunda doğayı doğru bir biçimde bileşenlerine ayırıp, ortaya çıkan sınıflandırmayı yansıtacak “gerçek” bir dil inşa edebiliriz. Bacon’ın amaçladığı iddialı bilişsel dönüşüm, dili yanlış fikirlerin sürdürücüsü zararlı bir güç olmaktan çıkarıp gerçek bilgiye erişmeyi kolaylaştırıcı bir araç haline getirecektir.

2.2. Atomcu Dil Kuramı

On yedinci yüzyıl deneyciliğinin doğal dile yönelik eleştirel tutumunun bir diğer önemli temsilcisi John Locke’tur. Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*’nin üçüncü kitabını sözcüklerin incelemesine ayırır. Ona göre Tanrı insana düzenli olarak ses çıkarmasını sağlayacak organlar bahşetmiştir; ancak bu, dil yetisine sahip olmak için yeterli değildir. Nitekim papağanların bu yetiye sahip olduğundan söz edemeyiz. Konuşma yetisi, zihindeki idelerin göstergeleri olan sesler çıkarabilmeye dayanır. Dilsel gösterge ile zihinsel kavram arasındaki bu ilişki dilin temel özelliğidir.²¹ Ayrıca söz konusu ideler (özel isimleri bir kenara bırakacak olursak) genel olma özelliğine sahiptir.²² Bununla birlikte insanlar sahip oldukları idelere olumsuzluk ve yoksunluk anlamı katarak bunların kapsamını daha da genişletir.

Deneyci atomcu bilgi felsefesinin bir uzantısı olarak Locke, soyut sözcüklerin son analizde duyulur ideleri ifade eden sözcüklerden türediğini öne sürer.²³ Örneğin ruh anlamına gelen *spirit* sözcüğünün ilk anlamı nefestir, *angel* (melek) sözcüğü de esasen haberci anlamı taşır. Nitekim Locke, zihnin içeriğini basit ve bileşik olmak üzere ikiye ayırır ve en soyut ve karmaşık idelerimizin bile deneyin bize verdiği basit idelerin çeşitli şekillerde birleştirilmesi, karşılaştırılması, soyutlanması ve dönüştürülmesinden ibaret olduğunu belirtir.

²¹ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, Çeviren Vehbi Hacıkadıroğlu, İstanbul: Kabalcı, 1996, I, 3.

²² Locke, *Deneme*, I, 3.

²³ Locke, *Deneme*, I, 5.

On sekizinci yüzyılda deneyciliğin bu atomcu zihin kavramını benimseyecek olan David Hume da soyut idelerin benzer bir analizini yapar: altın ve dağ kavramlarından yola çıkarak altından bir dağ kavramına sahip olabildiğimiz gibi; güç ve iyilikseverlik gibi görece basit kavramları sonsuz oranda büyütüp tek bir töze yükleyerek Tanrı kavramını elde ederiz.²⁴ Ampirizme göre bilgi deneyle başlayarak daha soyut düzlemlere yükselir. Dolayısıyla bilginin güvenilirliğini sınamak için onu deneye tabi tutmamız gerektiği gibi, soyut idelerimizi diğer insanlarla paylaşmak için de onları olabildiğince somut ortak kavramları ifade eden sözcüklerle aktarma yoluna gideriz.

Dilin bir bilgi edinme ve iletme aracı olarak kullanımını incelerken adların neye tekabül ettiğini soruşturmanın yanı sıra doğanın taksonomik bir bilgisini edinmek de gereklidir: “bütün adlar genel olduklarına ve özellikle şu ya da bu şeyin değil de şeylerin tümünün yerini tuttuklarına göre, ilk ağızda, şeylerin cinslerinin ve türlerinin neler olduklarını ve nasıl oluştuklarını araştırmak gerekiyor”.²⁵ Dili doğru kullanabilmek için böylesi bir araştırma şarttır; “çünkü bilgi önermelerle, olağan olarak da tümel önermelerle anlatıldığından, sözcüklerle, belki sanıldığından da daha çok ilgilidir”.²⁶ Locke açıkça dilin doğru kullanımını ifade ettiği şeylere uygunlukla özdeşleştirir ve dil bilimi ile doğa bilimi arasında organik bir bağ kurar. Sözcükler, görünmeyen içsel idelerimizi başkalarına iletme için kullandığımız dışsal duyulur işaretlerdir. Bununla birlikte Locke, düzenli sesler ile belli ideler arasındaki ilişkinin doğal değil uzlaşımsal olduğuna işaret eder. İdeler ve adlar arasındaki bağın uzlaşımsallığı, yeryüzündeki dillerin çeşitliliğini de açıklar.²⁷ Burada Locke’un zihindeki idelerin evrenselliğine inandığını da görüyoruz.

Locke, dil felsefesini sözcükler ile gerçek şeyler arasındaki zıtlık temelinde inşa eder. Bu anlamda Yeni Çağ’da Bacon’ın öncülüğünü yaptığı ampirist tutumun izinde anlamın temel birimlerini son analizde deney verilerine bağlayarak bu bağlantının yokluğunun gerek gündelik tartışmalar gerek felsefi spekülasyonlar üzerindeki yıkıcı etkilerine karşı okuru uyarır. Şöyle ki, fiilen var olan şeyler tikellerken, sözcüklerin büyük bölümü geneldir: “Varolan şeylerin hepsi tikeller olduğuna göre, bu şeylere uyması gereken sözcüklerin de, yani

---

²⁴ David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine bir Soruşturma*, Çeviren: Ferit Burak Aydar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, 2. bölüm, 5 ve 6.

²⁵ Locke, *Deneme*, I, 6

²⁶ Locke, *Deneme*, I, 6.

²⁷ Locke, *Deneme*, II, 2.

onların imlemlerinin de öyle olmasının usa uygun olduğu sanılabilir; fakat bunun tam tersini görüyoruz”.²⁸ Bununla beraber Locke bu zıtlığın rastlantısal değil zorunlu ve mantıksal olduğunun altını çizer. Her tikel şeyin bir adının olması hem imkansız hem yararsızdır. Her tikel şeyi birer birer adlandırmak mümkün olsa bile bu süreç bilginin genişlemesine hiçbir katkı sağlamazdı (“çünkü bilgi tikel şeyler üzerine kurulmuş da olsa, ancak, şeyleri genel adlar altında türlere indirgeyen genel görüşlerle genişler”²⁹). Locke, tikellerin meydana getirdiği bir dünyada genel sözcüklerin ortaya çıkışına zihnin doğuştan beraberinde getirdiği önsel evrensellere başvurmayan deneyci bir açıklama getirir: “Sözcükler genel idelerin imleri yapılarak genel olurlar; ideler de, kendilerinden zaman ve yer koşullarıyla onları şu ya da bu varoluş içinde belirleyen öteki idelerin ayrılmasıyla genel olurlar.”³⁰ Örneğin çocukken özel kişiler için kullandığımız Peter ve Paul idelerinden birtakım tikel bileşenleri çıkartarak adam idesini elde ederiz. Benzer şekilde adam ve at idelerinden bunları birbirinden ayıran nitelikleri soyutlayarak daha genel olan hayvan idesini elde ettiğimiz gibi; hayvan idesinden kendiliğinden hareket etme fikrini ayıklayarak geride kalan beden, yaşam ve beslenme idelerinden canlı karmaşık idesini ediniriz. Gene aynı süreç bize cisim, varlık, şey gibi en genel ideleri sağlar. Böylelikle ampirizmin adcı (nominalist) yönelimi Locke’un felsefesinde açıkça kendini belli eder: “genel ve tümel, şeylerin gerçek varoluşunda bulunmaz, bunlar anlığın kendi gereksinimleri için yaptığı buluşlar ve ürettiği şeylerdir ve sözcük de ide de olsalar, yalnız imlerle ilgilidirler.”³¹

Locke dili incelerken felsefi ve felsefe-dışı olmak üzere iki farklı kullanımı birbirinden ayırır.³² Dilin felsefe-dışı kullanımı günlük ihtiyaçları ve alışverişi sağlamaya yönelikken, felsefi kullanımı doğru bilginin edinimi ve aktarımına yönelir. Locke’un ele aldığı kusurlar ve yetersizlikler dilin felsefe-dışı kullanımına büyük bir engel teşkil etmemekle birlikte dilin felsefi kullanımı bağlamında sorunludur ve aşılması gereklidir. Özellikle karmaşık idelerin adları, basit idelerin adlarına göre daha belirsizdir, çünkü bunlar birçok farklı bileşeni bünyelerinde bir araya getirirler. Karışık ideler içerisinde özellikle ahlaksal sözcükler büyük ölçüde kuşkuludur ve bunu kısmen edinilme biçimleri açıklar. Çocuklar ak, tatlı, köpek gibi kavramları, bunları örnekleyen şeylerin tekrar

---

²⁸ Locke, *Deneme*, III, 1.

²⁹ Locke, *Deneme*, III, 4.

³⁰ Locke, *Deneme*, III, 6.

³¹ Locke, *Deneme*, III, 11.

³² Locke, *Deneme*, IX, 3.

tekrar kendilerine gösterilerek söz konusu adın yinelenmesiyle öğrenirler. Bu tür nispeten basit ideleri edinirken şeylerin kendisinden yola çıkarız, bu sayede bu adları hangi şeylere uygulayabileceğimizi açıkça öğreniriz. Benzer bir tekil somut örnekleri gösterme sürecine ahlaksal sözcüklerin (onur, inan, din, kilise gibi) ediniminde rastlayamayız. Şeylerin değil seslerin öğrenilmesi belirsizliğe yol açar. Locke, doğal dillerin keyfilğine ve yanlıtlılığına alternatif olarak yapma bir felsefi dil oluşturulmasını telkin etmemekle birlikte Bacon'ın dile yönelik ampirist kuşkuculuğunu paylaşır.

3. Akılcı Gelenek: Descartes ve Leibniz

3.1. Temel Kavramlar ve Felsefi Dil

Descartes, evrensel dil üzerine görüşlerini, bilinmeyen bir yazarın kendisine sunduğu evrensel bir dil üzerine altı önerisini aktaran Peder Mersenne'e cevaben yazdığı 20 Kasım 1629 tarihli mektubunda ifade eder.³³ Söz konusu dilin dilbilgisi katı ve basit kurallara bağlanmıştır, sözcük yapımı ve fiil çekiminde istisna barındırmaz, dolayısıyla sadece bir sözlüğün yardımıyla rahatlıkla kullanılabilir. Descartes'ın dönüşüne bakılacak olursa "basit kafalar" için düşünülmüş böylesi bir dil, yirminci yüzyılda uluslararası iletişim sorununu her ulustan insan için olabildiğince zahmetsiz bir edinim süreciyle çözmeyi amaçlayacak olan uluslararası yardımcı dillerin pragmatik yönelimini benimsemiştir. Bu arayış, Yeni Çağ'ın en önemli rasyonalist filozofu Descartes'ın bilgiyi sağlam temeller üzerinde mantıksal bir bütün olarak kapsayıcı bir biçimde yeniden inşa etme idealinden çok uzaktır. Mektubunda belirttiği üzere Descartes'a göre asıl anlamlı olacak çalışma, tüm sayıları sınırlı bir ilksel aritmetik kavramlar kümesinden türetebilmemiz gibi insan zihnine girebilecek düşüncelerin tamamını ifade edebilmemizi sağlayacak bir dil oluşturmak olurdu - gerçek anlamıyla "felsefi" bir dil. Yeni Çağ'ın yapma dillerini niteleyen bu "felsefi" ifadesi, bu dillerin özünde tüccarlar veya sıradan insanlar arasında gündelik işler için uluslararası iletişimi sağlamak değil dünyanın doğru ve mantıksal bir bilgisini doğal dillerin yıkıcı etkilerinden arınmış bir araçla edinmek ve aktarmak amacına hizmet etmelerini ifade eder. Bu diller bir nevi bir ansiklopedinin oluşturulmasına hizmet etme iddiasındadırlar: pratik düzlemde uluslararası iletişimi sağlamaları esas amaçları değil, bu gerçek bilişsel amacın arzu edilir bir yan ürünü olarak belirir. Böylesi bir dili oluşturmak için öncelikle zihindeki tüm olası kavramları tespit

³³ Bkz. dipnot 13; yorumu için Couturat, *La Logique de Leibniz*, 3. bölüm.

edip düzene sokmak gerekecektir, dolayısıyla gerçek bir evrensel dil, kapsayıcı bir kavramlar ansiklopedisini ifade eden gerçek felsefeye bağlıdır.

Descartes, Mersenne'e mektubunda bunu imkansız görmediğini ifade eder. Böylesi bir felsefi dille karşılaştırdığımızda doğal dillerde anlamlar belirsizdir, bağlantılar mükemmellikten uzaktır. İnsan zihni böyle mükemmel bir keşif ve ifade aracı bulduktan sonra en basit köylüler bile gerçek bilgiye ulaşmakta günümüz filozoflarından çok daha ileri bir konumda olacaktır. Böyle bir felsefi dil mümkündür ancak öncesinde bütün kavramların, her birinin bileşenleri ve aralarındaki kapsama, içerme, dışlama gibi mantıksal bağlantıların bilinmesini gerektirir. Ancak bu sayede felsefi dilin ilksel sözcükleri, bütün kavramlarımızın atomik bileşenlerini oluşturan ilksel kavramlara uygun olarak hazırlanacak ve bu ansiklopedik bütünün düzenini yansıtacaktır. Nitekim Couturat'ın belirttiği üzere, açık ve seçik ideleri saptamaya yönelik araştırmasıyla Descartes böylesi bir dilsel girişimin ön gerekliliklerini yerine getirme yolunda ilerlemektedir. Leibniz, Descartes'ın bu mektubu üzerinde aldığı notlarda evrensel bir dil oluşturmanın gerçek felsefeye bağlı olduğunu teslim etmekle birlikte bu iş için gerçek felsefenin sağlayacağı bütüncül bir kavramlar ansiklopedisinin tamamlanmış olmasının gerekmediğini belirtir. Felsefi dil, insan bilgisinin ilerlemesiyle eş zamanlı olarak gelişecek, böylelikle bu iki girişim birbirini besleyecektir.

16

Peder Mersenne'e mektubunda Descartes, kendisini izleyen felsefi dil inşası projelerinin ana hatlarını ortaya koyar. Doğal dillerden farklı olarak gerçekliğe uygun dolayısıyla bilimsel ("felsefi") bir nitelik taşıması planlanan bu dilleri inşa edenler, bunu gerçekleştirebilmek için ana söz dağarcığının göndermelerini oluşturacak atomik kavramları tespit etmeye yönelirler. Yeni Çağ'ın hem ampirist hem rasyonalist filozoflarında gördüğümüz atomcu bilgi kuramı bu dillerin sözcük yapımının temelini oluşturur. İlksel kavramlarımızın dışındaki tüm kavramlar bu ilksel kavramların birleştirilmesiyle türetilir, böylelikle tüm kavramlarımız büyük ve tutarlı bir mantıksal bütün içerisinde yer alır ve son kertede en temel bileşenlerini teşkil eden ilksel kavramlarımıza indirgenebilirler. İlksel kavramlardan karmaşık kavramlara götüren süreç matematiksel bir yapıdadır. Bu sayede felsefi dillerin mantık yanlışlarını, akıl yürütmedeki bilimum dikkatsizlikleri veya eksiklikleri kendiliğinden ortadan kaldırmaları beklenir.

Descartes'ın bilgi felsefesinin de felsefi dil anlayışının da esin kaynağı geometrik yöntemdir.³⁴ Geometrinin dedüktif bütünlüğü, çıkarımlarının kesinliği ve az sayıda temel kabul edilen doğrular üzerine kurulu aksiyomatik yapısı hem Leibniz'e hem kendisini takiben yirminci yüzyıl dil inşacılarına mantık kurallarına uygun ve bu nedenle öğrenmesi kolay bir dil oluşturmak için esin kaynağı olmuştur. Özellikle Leibniz, temel bir kavramlar alfabetesinden hareketle kombinasyon yöntemini kullanarak bilgimizi artıracak ve çıkarımların doğru yapılıp yapılmadığını açıkça belli ederek felsefi tartışmaları akılcı bir şekilde sonuca bağlayacak bir dilin hayalini kurmuştur.

3.2. Matematiksel İdeler ve Kombinasyon

Leibniz, döneminin evrensel dil projelerinden haberdardı.³⁵ Bu projelerden Leibniz'in üzerinde durduğu bir tanesi, isimsiz bir İspanyolun yaratımıydı. Bu dil, şeyleri yani kavramları sınıflandırıp numaralandırma ilkesine dayanıyordu. Bu çerçevede içerisinde her kavrama tekabül eden sözcük, onun ait olduğu sınıfı gösteren sayı ile söz konusu sınıf içerisindeki yerini gösteren sayıdan oluşuyordu. Bu sayılara sözdizimi için kullanılan birtakım işaretler eşlik ediyordu. Diğer bir dil, Jean Joachim Becher'in tasarladığı, sözlükteki her bir sözcüğü numaralandırarak sözlükler arası çeviri yapılmasına olanak tanıyan bir düzenekti. Leibniz'in üzerinde durduğu bir başka dil ise Athanasias Kircher'inkiydi. Kircher; Latince, Fransızca, İspanyolca, Almanca ve İtalyancayı kapsayan bir çift yönlü sözlük oluşturmuştu. Bu sözlükte her bir dilin tüm sözcükleri alfabetik olarak diziliyor ve bir sayıya çevriliyordu. İkinci sözlük ise beş sütundan oluşan bir tablo formundaydı ve her bir sütun, bir satırdaki sözcüğün bir dildeki çevirisini içeriyordu. Her satır, aynı sözcüğün beş farklı dildeki çevirisini yan yana sıralıyordu (alfabetik sıralama sözcüğün Latincesini baz alıyordu). Her bir sayfa ve sütun numaralandırılmıştı ve bir satırın çevirisi için onun sözlük içerisinde yer aldığı sayfa (Romen rakamlarıyla) ve satır

³⁴ "Geometricilerin en güç tanıtımlara ulaşmak için kullandıkları bu uzun ama yalın ve kolay usulama zincirleri beni insan bilgisinin erişebileceği herşeyin (*sic.*) aynı yolda birbirini izleyebileceğini, ve yalnızca doğru olmayan herhangi birşeyi (*sic.*) doğru olarak kabul etmekten kaçınmamız ve bir vargıyı ötekenden çıkarsayabilmek için zorunlu olan düzene her zaman dikkat etmemiz koşuluyla, sonunda kendisine ulaşamayacağımız denli uzak ya da ortaya çıkaramayacağımız denli gizli olan hiçbir şeyin olamayacağını imgelemeye götürdü." (René Descartes, *Söylem, Kurallar, Meditasyonlar*, çeviren ve editör: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea, 1996, 24)

³⁵ Couturat, *La Logique de Leibniz*, 3. Bölüm. Metnin devamında sözü geçen Leibniz yazıları Couturat 1901 içerisinde derlenmiştir.

numarası (Arap rakamlarıyla) kullanılıyordu. Couturat'nın belirttiği üzere bu evrensel dil projeleri gerçek anlamda birer dil teşkil etmekten ziyade telgraf işaretleri gibi uzlaşım sal bir yazı sistemi işlevi görmekle sınırlıydı. Leibniz'e göre bu sistemlerin en önemli eksikliği, felsefi ve mantıksal bir temeli olmamasıydı. Üstelik bu sistemler diller arasındaki sözdizim farklarını ve sözcüklerin çokanlamlılığını göz ardı ettiği gibi kullanımı sürekli sözlüğe başvurmayı gerektirdiği için pratiğe geçirilmeleri de zordu.

Leibniz'e göre gerçek bir evrensel yazı sistemi, tam da mantıksal bir temel üzerinde geliştirilmiş olacağı için kullanımı da kolay olacaktı.³⁶ Leibniz'in alternatif yazı sistemi kavramların analizi etrafında şekillenir ve bu yazı sisteminde her sözcüğün ifadesi, o sözcüğün ifade ettiği kavramın bileşenlerini açıkça görünür kılar. Bunun için de öncelikle tüm kavramların bir çözümlemesini yapmak ve çözümlenemeyen en basit kavramları tespit etmek gerekir. Bu sonuncular, insan düşüncesinin alfabesini oluşturur. Nasıl ki karmaşık kavramlar bu ilksel kavramların birleşimiyle oluşuyorsa bunları ifade edecek olan işaretler de kendisini oluşturan basit kavramları yansıtan temel sembollerden oluşur. Böylelikle herhangi bir sözcüğe bakarak o sözcüğün mantıksal analizini yapmak, hatta tümdengelsel çıkarımlarda bulunmak mümkün olacaktır. Burada temel fikir, göstergelerle şeyler arasında gerçek bir uyum oluşturmaktır. Leibniz'in düşündüğü evrensel dilde her sözcük kendisini oluşturan temel kavramların göstergelerinin bir araya getirilmesiyle türetileceğinden dolayı az sayıda bir temel kavramlar alfabesini ezberlemek bütün kavramları göstermek için yeterli olacak, bu da kavramsal analizi olanaklı kılmanın yanı sıra sözlüğe başvurmadan evrensel dilde okumayı ve yazmayı da kolaylaştıracaktır.

Couturat, Yeni Çağ'da Leibniz'in de dahil olduğu evrensel dil inşası hareketini Rönesans'ın düşünsel etkisine bağlar. Rönesans hümanizması ortak bir kültürel miras etrafında uluslarötesi bir düzlemde insanlığın birleşmesini cesaretlendirmiş, modern bilimin doğuşu ve kooperatif çalışma biçimi bilimcileri ortak bir dil arayışına itmişti. Evrensel dillerin diğer bir itici gücü de gene bu çağda geleneksel Aristoteles mantığının sorgulanması ve bilimler alanında büyük yeniliklere gidilmesi sonucu yeni bir mantığa ihtiyaç duyulmasıdır. Couturat'ya

³⁶ Couturat dil yapımı alanındaki kendi çalışmalarında da Leibniz'in bu yönelimini benimsemiş ve gerçek bir evrensellik ve kolay kullanılabilirlik adına Esperanto'nun sözcük üretim mekanizmasını mantıksal ilkelere uygun olarak yeniden düzenleyerek İdo dilini oluşturmuştur (Başak Aray, "Louis Couturat, modern logic, and the international auxiliary language", *British Journal for the History of Philosophy*, 27, no 5 (2019): 979-1001).

göre geleneğe karşı aklın zaferi, aklın ve bilimin evrenselleşme eğilimi ve bilimsel yenilikler Rönesans'la birlikte filozofları doğal dillerden daha mantıksal ve insanlığı ortak bir akıl etrafında birleştirme gücüne sahip bir evrensel dilin mühendisliğini yapmaya sevk etmişti.³⁷ Leibniz, İngiltere'de Wilkins³⁸ ve Dalgarno'nun³⁹ ortaya attığı felsefi dil projelerinden haberdardı ancak bunları felsefi içeriği uluslararası iletişim gibi pratik kaygılara feda etmekle suçluyordu ve kendisi bunlara alternatif olarak "gerçek karakteristik"i öneriyordu. Oldenburg'a mektuplarından birinde kendi projesini anlatırken icat ettiği yazı biçiminin bir "gerçek karakteristik" olduğunu belirtir. Bu yönüyle Leibniz'in hayal ettiği evrensel yazı Mısır ve Çin hiyeroglifleri ve kimya sembolleriyle benzerdir. Yani simgeler konuşma dilinde kullanılan sesleri değil göndermede buldukları kavramların kendilerini temsil eder. Dolayısıyla farklı dilleri konuşan uluslar tarafından farklı biçimlerde okunabilseler de evrensel olarak anlaşılabilirler. Evrensel karakteristik aynı zamanda bir düşünce cebiri olarak iş görecektir. Bunun için Leibniz *De Arte Combinatoria*'da açıkladığı ilkeyi temel alır: Tüm kavramlar basit kavramların birleşiminden ibaret olduğuna ve kavramların çözümlenmesi sayıların temel bölünenlerine ayrıştırılmasıyla paralel bir işlem olduğuna göre, düşünce alfabesini oluşturan basit ideler asal sayılarla temsil edilmelidir. Örneğin hayvan kavramını 2 sayısı ile, düşünme kavramını da 3 sayısı ile gösterirsek, 6 sayısı da düşünen hayvan olarak basit bileşenlerine ayrıştırılabilen insan kavramını göstermelidir. Leibniz 1678'de *Lingua Generalis* adlı bir yazısında bu mantıksal kalkül kavramından bahseder ve onu evrensel bir dilin temeli olarak kabul eder. Bu yazılı dili konuşma diline çevirebilmek için Leibniz'in önerdiği yöntem Dalgarno'nunki gibidir: ilk 9 sessiz harf (b, c, d, f, g, h, l, m, n) ilk 9 rakamı, 5 sesli harf de (a, e, i, ö, ü) artan sıralamayla ilk 5 ondalığı (1, 10, 100, 1000, 10000) temsil eder. Ondalıkları temsil eden sesli harflere ihtiyaç duyulursa çifte ünlüler eklenebilir. Bu sistemde 81374 sayısı ($8*10000 + 1*1000 + 3*100 + 7*10 + 4*1$) *mubodilefa* olarak yazılabildiği gibi *bodifalemu* olarak da yazılabilir. Bu serbestliğe olanak tanınması evrensel dili daha kulağa hoş hale getirecek ve ona şiirsel ve müzikal bir potansiyel kazandıracaktır. Couturat'ya göre bu Leibniz'in matematiği sadece mantıksal değil aynı zamanda estetik bir ideal olarak benimsediğini kanıtlar.

³⁷ Couturat, *La Logique de Leibniz*, 55-56.

³⁸ John Wilkins, *An Essay towards a Real Character and a Philosophical Language*, London: Samuel Gellibrand & John Martyn, 1668.

³⁹ George Dalgarno, *Ars Signorum, vulgo character universalis et lingua philosophica*, London: J. Hayes, 1661.

Leibniz, daha sonra üzerinde çalışacağı ikinci bir evrensel dil projesinde, bir önceki gibi a priori inşa yöntemi yerine var olan dillere başvuran a posteriori yöntemi kullanır.⁴⁰ Bu proje bağlamında Leibniz yaşayan dillerden bir temel kavramlar kümesi derler. Bir yandan da farklı dillerin gramerlerini karşılaştırarak bunlardan hareketle daha basit ve düzenli bir rasyonel gramer oluşturmaya girişir. Bu işe 1678’de başlar. Düşüncenin ilksellerini bulma amacıyla dilleri minimum gerekli sözcüklere indirgemekle uğraşır. Sentaks ve gramerin analizi de dilciyi istisna kabul etmeyen düzenli kurullarla işleyen rasyonel bir gramere ulaştıracaktır. Ancak evrensel dilin yapımı öncelikle rasyonel bir gramerin yapımını gerektirdiğinden, rasyonel gramerin inşası için Leibniz doğal bir dil olan Latince’ye başvurarak işe başlar. Ne de olsa Latince dönemin bilginlerinin ortak kullandığı bir dil olarak evrensel olma özelliğine sahipti. Leibniz, evrensel dilin oluşturulması için gerekli olan rasyonel dili geçici olarak Latince üzerine birtakım düzenlemelere giderek oluşturur. Rasyonel gramerde sözcüklerin cinsi ve cinsiyeti yoktur. Ad ve fiil çekimleri yerini istisna kabul etmeyen sabit formlara bırakır. Sıfat ile isim arasındaki çoğul uyumu kendini tekrarlayan bir bilgi vermesi gerekçesiyle bırakılır. Aynı gerekçeyle öznenin varlığı fiil çekimlerinde kişi ekini gereksiz hale getirir. Eklerin yerini aynı anlamı veren bağımsız parçacıklar alır. Bu ikinci projede rasyonalizmin ruhunu temsil eden düşünce alfabesi ve kombinasyon fikirleri yerini daha pratik odaklı bir yönelime bırakmış olmakla birlikte Leibniz’in gene de rasyonel gramer düşüncesine sadık kaldığını görüyoruz.

Sonuç

Bu çalışmada Yeni Çağ’da felsefi dillerin düşünsel altyapısını oluşturan unsurları inceledik. Aristoteles’ten devralınan ve modern doğa biliminin de temelinde bulunan taksonomik düşüncenin getirdiği kapsayıcı ve tutarlı bir kozmolojik sınıflandırma ilkesi, kimi uzmanlara göre dönemin felsefi dillerinin yapımını yönlendirmiştir. Özellikle bilim devriminin çerçevesinden doğal dile yönelik kuşkucu tutum, bilgi felsefesinde zıt yönelimleri temsil eden isimleri birleştirmeyi başarmıştır. Dönemin doğal dil eleştirisine göre geleneksel düşünce biçimleri ve halihazırda dünyayı kavramak için zihnimizin başvurduğu

⁴⁰ Yirminci yüzyılda aritmetiğin aksiyomlaştırılması ve matematiğin tamamen sembolik bir dille yazılmasına yaptığı katkılarla ünlü matematikçi Guiseppe Peano, Latino sine Flexione (Eksiz Latince) adını verdiği yapma dili inşa ederken Leibniz’in önerdiği ilkeleri kullanacaktır (Başak Aray, “Logic and Axiomatics in the Making of Latino sine Flexione”, *Philosophia Scientiæ*, 25, no 1 (2021): 127-143).

kavramlar, yeni mantıksal çözümler veya deneysel bulguların ışığında sorgulanmalıdır. Ancak bu şekilde dil ile gerçeklik arasındaki kopukluk düzeltilebilir. Dilin bilgi ediniminde kaçınılmaz bir araç olduğunu göz önünde bulundurursak, dilin yapısını varlığın yapısıyla uyumlu olacak şekilde yeniden düzenlemek bilginin ilerlemesi için büyük önem teşkil eder. Doğal dillere yönelik yirminci yüzyılda analitik felsefenin devralacağı bu kuşkuculuk ideal dil felsefesi geleneğinde Frege, Russell ve Carnap gibi isimlerin sembolik dil arayışlarını besleyecek, matematiğin ve mantığın doğal dilden uzaklaşarak kendine özgü birer sembolik dil ile ifade edilmeye başlamasının önünü açacaktır. Bu yazının tarihsel çerçevesini oluşturan Yeni Çağ bilgi felsefesinde gerek deneyci gerek akılcı filozoflar bilim devriminin etkisiyle bilimsel dil ile doğal dil arasındaki uzaklaşmanın farkına varmış ve gündelik (ve teorik açıdan yetersiz) kullanımdan bağımsız, doğru düşünmeye elverişli bir dile başvurmanın gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu arayış dönemin yapma felsefi dillerinin ardındaki temel düşünsel etkendir.

KAYNAKÇA

- Aray, Başak. "Louis Couturat, modern logic, and the international auxiliary language". *British Journal for the History of Philosophy*, 27, no 5 (2019): 979-1001.
- Aray, Başak. "Logic and Axiomatics in the Making of Latino sine Flexione". *Philosophia Scientiæ*, 25, no 1 (2021): 127-143.
- Aristoteles. *Yorum Üzerine*. Çeviren Saffet Babür. 2. Basım. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2002.
- Bacon, Francis. *The Advancement of Learning*, 1605. Çevrimiçi kaynak: <https://www.gutenberg.org/files/5500/5500-h/5500-h.htm> (Erişim tarihi: 30/11/2023)
- Bacon, Francis. *Novum Organum. Tabiatın Yorumu ve İnsan Alemi Hakkında Özlü Sözler*. Çeviren: Sema Önal. İstanbul: Say, 2012.
- Beck, Cave. *The Universal Character*, Londra, 1657. Çevrimiçi kaynak: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo2/A76308.0001.001?view=toc> (Erişim tarihi: 30/11/2023).
- Boyle, Robert. *The Works of the Honourable Robert Boyle... to which is prefixed the life of the author*, Editör: Thomas Birch, London, 1772.
- Couturat, Louis. *La Logique de Leibniz. D'après des Documents Inédits*, Paris: Félix Alcan, 1901.
- Couturat, Louis, Léau, Léopold. *Histoire de la Langue Universelle*, Paris: Hachette, 1903.
- Dalgarno, George. *Ars Signorum, vulgo character universalis et lingua philosophica*, London: J. Hayes, 1661.
- Descartes, René. *Oeuvres de Descartes. Correspondance. 1*, ed. Charles Adam & Paul Tannery, Paris: Léopold Cerf, 1897.
- Descartes, René. *Söylem, Kurallar, Meditasyonlar*. Çeviren ve editör: Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea, 1996.
- Eco, Umberto. *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*. Çeviren: Kemal Atakay. 3. Basım. İstanbul: Literatür, 2017.
- Hume, David. *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine bir Soruşturma*. Çeviren: Ferit Burak Aydar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

- Kircher, Athanasius. *Polygraphia Nova et Universalis*. Roma, 1663.
- Locke, John. *İnsan Anlığı üzerine bir Deneme*. Çeviren: Vehbi Hacıkadiroğlu. İstanbul: Kabalıcı, 1996.
- Maat, Jaap. *Philosophical Languages in the Seventeenth Century: Dalgarno, Wilkins, Leibniz*. Springer, 2004.
- Rossi, Paolo. *Clavis Universalis. Arti Mnemoniche e Logica Combinatoria da Lullo a Leibniz*. Milano/Napoli: Riccardo Ricciardi Editore, 1960.
- Salmon, Vivian. *The Works of Francis Lodwick: A Study of his Writings in the Intellectual Context of the Seventeenth Century*. London: Longman, 1972.
- Salmon, Vivian. *The Study of Language in 17-th Century England*. 2. Basım. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1988.
- Slaughter, Mary. *Universal Languages and Scientific Taxonomy in the 17th Century*. Cambridge University Press, 1982.
- Sprat, Thomas. (1667). *The History of the Royal Society of London, for the Improving of Natural Knowledge*. London, 1667.
- Webster, John. *Academiarum Examen*. London, 1653.
- Wilkins, John. *An Essay towards a Real Character and a Philosophical Language*. London: Samuel Gellibrand & John Martyn, 1668.

YENİ ÇAĞ BİLGİ FELSEFESİNDE DOĞAL DİLLERİN ELEŞTİRİSİ VE EVRENSEL DİL
TASARIMI
CRITICISM OF NATURAL LANGUAGES AND UNIVERSAL LANGUAGE CREATION IN
MODERN EPISTEMOLOGY
Başak ARAY